

Мадумарова М.К., Мадумарова Б.Т.

**ИНТЕГРАЦИЯЛОО ПРОБЛЕМАСЫНЫН
ФИЛОСОФИЯЛЫК, ПЕДАГОГИКАЛЫК, ПСИХОЛОГИЯЛЫК ЖАНА
МЕТОДИКАЛЫК АДАБИЯТТАРДАГЫ ОРДУ**

Мадумарова М.К., Мадумарова Б.Т.

**МЕСТО ПРОБЛЕМЫ ИНТЕГРАЦИИ В ФИЛОСОФСКИХ, ПЕДАГОГИЧЕСКИХ,
ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ И МЕТОДИЧЕСКИХ ЛИТЕРАТУРАХ**

М.К. Madumarova, B.T. Madumarova

**PROBLEMS IN THE INTEGRATION OF PHILOSOPHICAL, PEDAGOGICAL,
PSYCHOLOGICAL AND METHODOLOGICAL LITERATURE**

УДК: 371.3.69

Макалада интеграциялап окутуу тарыхы, улуу философтордун, чыгыш ойчулдарынын, гуманист-педагогдордун изилдөөлөрү жөнүндө баяндалат. Кыргыз педагогикасындагы интеграциялоо багытында жүргүзүлгөн ишаракеттер талданат.

Түйүндүү сөздөр: интеграция, интеграциялап окутуу, педагогикалык интеграциянын проблемалары, кыргыз адабияты предметин окутуу.

В статье рассматриваются исторические аспекты формирования методов интегрированное обучения, а также исследования великих философов, восточных мыслителей, педагогов-гуманистов в этом направлении. Затрагиваются проблемы интеграционного обучения в кыргызской педагогике.

Research works of great philosophers' eastern speculators' and humanist teachers' and history of integration teaching will be presented in this article. Activities that has done in integrate process in kyrgyz pedagogy will be sorting out in this article.

Окутуу процессинде ой жүгүртүүнүн системалуулуугун өстүрүү, билимдерди толуктоо, ар түрдүү татаал баскычтагы маалыматтардын багыттарын аныктоого жетишүү замандын талабы.

Интеграция-бул азыркы шарттагы илимий-таанып билүүнүн өнүгүүсүндөгү жетектөөчү тенденция. Ал илимий изилдөөнүн эффективдүүлүгүн жогорулатууда чоң ролду ойнойт. Интеграция жараяны (латынча биригүү, жуурулушуу, калыбына келүү) мурда бири-бирине көз каранды болгон бөлүктөрдүн, элементтердин бири-бирин толуктоосунун негизинде бир бүтүндүккө биригүүсүн көрсөтөт. Интеграция-бир катар илимдердин бир бүтүндүктө кароочу предметтер аралык татаал илимий түшүнүк.

Гуманитардык илимдер тарых, адабият, философия, социология, педагогика, психология ж.б. предметтер бири-бири менен тыгыз байланышта туруп, толукталып, бир бүтүндүктү түзөт.

Баарыбызга белгилүү, адамзат тарыхында илим-билимдин башатын ачкан улуу инсандар Аристотель, Платон, Конфуцийлер, Орто кылымдагы Рудаки, О.Хаем, Улугбек, Хорезими, И.Сино, М.Кашкары, Ж.Баласагын сыяктуу чыгыш ойчулдары бир эле мезгилде ар башка илимдерди биргеликте изилдеп барышкан жана өзүнөн кийинки шакирттеринин да ар тараптуу билимге ээ болуусуна кызыгышкан.

XVII кылымдын орто ченинде гуманист-педагогдор (Ж.-Ж.Руссо, Я.А.Коменский, И.Ф.Герберт, А.Дистерверг ж.б.) илимдерди интеграциялоого көп көңүл бурган. Көптөгөн окумуштуулардын эмгектеринде педагогикалык интеграциянын проблемалары ар түрдүү аспектилерде жүргүзүлгөн. Мисалы, В.В. Краев, А.В.Петров, Н.Ф.Тальзиндин эмгектеринде педагогиканын интеграциясы башка илимдер менен болгон байланышта каралган. Алар педагогикалык жараяндагы интеграция дегенде мурда ажыратылган бөлүктөрдү бир бүтүндүккө бириктирүү менен байланышкан өнүгүү жараянынын бир тарабы катары түшүнүшөт. Бул жараян азыр калыптанган системанын рамкасында да жүргүзүлүүсү мүмкүн. Интеграция процессинин маңызы – бул системага кирген ар бир элементтин ичиндеги сапаттуу өзгөрүү.

И.Ф. Герберт интеграцияны педагогикалык процессте колдонуу зарылдыгын далилдөөгө аракет жасап, мурдагы өздөштүрүлгөн билимдерди байланыштырып окутууну зарыл деп караган¹. Бул көз карашты А.И.Герцендин, Н.Г.Чернышевскийдин эмгектеринде колдоого алынгандыгын байкоого болот. Алар адабият теориясы, философия боюнча жазылган эмгектеринде адамдын аң-сезимдүү түрдө дүйнөнү толук чагылдыруусу үчүн окуу предметтеринин бирдиктүү аракеттеринин зарылдыгы жөнүндө баса белгилешкен. Философ-гуманист, коомдук ишмер Я.А.Коменский алгачкылардан болуп, тарбия менен окутуунун законченемдүүлүктөрүн бир системага келтирүүгө аракет кылган. Ал астрономия, география, саясат, тарых илимдерди кошуп, «Космография» курсун негиздеп, окуучулардын тааныш предметтер менен дүйнөнү кабыл алуу сезимдерин байланыштырып, аң-сезимин өстүрүүгө үндөгөн.

Белгилүү педагог К.Д.Ушинскийдин «Адам – тарбиянын предмети катарында» деген эмгегинде окутулуучу предметтерди гуманизм жана сүйүүнүн христиандык идеясы менен интеграциялоо зарылдыгы көрсөтүлгөн. Окумуштуу окутулуучу предметтердин кубулуштар менен болгон байланышын психологиялык-педагогикалык негизин толугураак берүүгө жетишкен. Окутууда предметтер аралык

¹ Коменский А.Я., Избран. сочинения/А.Я. Коменский. – М.: Учпедгиздат, 1955. – 287 с

байланыштын жогорулашы менен, б.а. адам (демек адамтаануу илимдери) менен жаратылышты (табияттаануу илимдери) бирдикте кароо аркылуу дүйнө таанымды кеңейтүүгө мүмкүнчүлүктөр бар экендигин белгилейт.

Ошентип, XVII–XIX к.к. окумуштуу-педагогдор реалдуу дүйнө менен окуу процессин, окулуп жаткан предмет менен кубулуштарды чынжырлап, инсандын калыптанышын изилдешкен. XX к.к. башында Улуу Британияда, АКШ университеттеринде интеграциялап окутууну практикада кеңири колдоно башташкан. Чет өлкөлүк педагогдор адистерди ар тараптуу сапаттуу даярдоодо интеграциянын натыйжалуу экендигин тажрыйбада көрүштү. XX к.к. 20-жылдарында орус педагогдору (В.Я. Стоюнин, Н.В. Бунаков, В.И. Водовозов, Б.Г.Ананьев ж.б.) окутууну эмгек жана турмуш менен байланыштырып окутуу максатында тажрыйбаларды жүргүзүшкөн. Алар окуу процессин комплекстүү багытта, мектеп менен турмуштун байланышта жүрүшү үчүн окуу пландарын, программаларын иштеп чыгышкан. Комплекстүү программа билим, билгичтик, жаратылыш, эмгек жана коомдун айланасында жүргөн. Бирок мындай программалар окуу предметтеринин ички мазмунун бирдиктүү системага келтире алган эмес.

Предметтердин ашыкча бириктирилишинен, предметтин мазмуну жоголгон деген сын пикирлер билдирилген. Мындай тажрыйбалардан соң, XX к.к. 30-жылдарында ар түрдүү системадагы билимдерди бириктирүүчү программалар иштелип чыккан болсо да, 1950-жылдары гана интеграциялап окутуу окуу процесстеринде системалуу түрдө пайдаланыла баштады. Бул мезгилдерде окумуштуулар мээнин физиологиялык жана психологиялык иштөөсүн эсепке алуу менен ар түрдүү кубулуштардын байланышын аныкташат. Психолог Б.Г.Ананьевдин китебинде сезүүнүн байланышы ачып көрсөтүлгөн, анда материалдык дүйнөнүн бирдигин, объективдүү кыймыл-аракеттин адамзат туюмунда чагылуусунун бүтүндүгү аныкталган².

Алар билимдердин мазмунуна, окуу материалынын түзүлүшүнө, сабактын структурасы, билим берүү стандарттарын өзгөртүүгө жана жаңы окуу программаларын түзүүгө жол табышкан. XX к.к. аягында окумуштуу педагогдор интеграциянын педагогикалык процесстердеги түшүнүктүн жеткиликтүү түшүндүрмөсүн системага салышкан. Интеграцияда бир окуу предметтериндеги жалпы билимдерди белгилүү чектерде бириктирүү керектиги түшүндүрүлөт. Бүгүнкү күндө интеграция маселеси педагогикалык процессте ар түрдүү багыттарда – интеграциянын жалпы теориялык жана педагогикалык, илимий билимдерди дифференциациялоо, практикалык синтез маселеси ж.б. каралып жатат.

Көчмөн кыргыз эли байыртадан бери эле балдарына турмуштук жөө жомоктордон тартып, дастан, эпосторго чейин айтып, адамдык асыл сапаттарга

тарбиялоо менен бирдикте аалам мейкиндигинин кеңдигин, андагы кубулуштарды баамдашыңча түшүндүрүп барган. Мисалы, түнкүсүн боз үйдүн түндүгүнөн көрүнгөн Үркөр, Толтойдун огу, Үч аркар, Чоң Жетиген, Кичи Жетиген, Алтын казык, Сары жылдыз сыяктуу жылдыздардын аттарын атап, Алтын казыктан башка бардык жылдыздар жылып тураарын, ошондуктан өз багытын аныктоодо алар дал ушул бир калыптагы казыкка карап адашпай жол тапса болоорлугун үйрөтүшкөн. Ошондой эле алар жөнүндө ойлоп тапкан жомокторду уктуруп, ай аалам менен баланы тыгыз байланыштырып, баланын аң сезимин ар тараптуу өсүүсүнө аракет кылышкан.

Дүйнөдө теңдеши жок «Манас» эпопеясынын мазмунунун кеңдиги да элибиздин ар тараптуу маалыматка ээ экендигинен кабар берет. Эпостогу элдин тарыхый басып өткөн жолу, социалдык турмуш абалы, маданияты, диний көз караштары, мамлекетти башкаруу системасы, Демек, эзелтеден эле эпосту угуучулардын да түрдүү багытта маалымат ала алышына шарт түзүлүп келген.

XIX кылымда Орто Азияда алгачкы диний медреселер ачылып, андагы устат-мударистер бир нече предметтерди өздөрүнүн билгендери боюнча интеграциялап окутууга аракет жасашкан. Молдо Нияз, Талип Молдо, Тоголок Молдо, Молдо Кылыч сыяктуу молдо окутуучулардын чыгармаларында тааныш аймактар тууралуу географиялык, ботаникалык, зоологиялык, антропологиялык маалыматтар берилген. Алар окуучуларына бардык тармакта маалымат берүүгө аракет жасашкан.

Кыргыздын тунгуч агартуучусу жана даанышман педагогу Нурмолдо өз мектебиндеги айнаме сабагында адабият менен азыркы агрономия, метрологияны бириктирилип, эгиндерден мол түшүм-алуунун жолдорун ырлар аркылуу коштоп, түшүндүргөн. «Нурмолдонун мектебинен тарыхты, элдик адабиятты, эсепти, салтты жана «Айнамени» окуп үйрөнгөн балдар кийинки реалдуу турмуштагы жашоого практикалык жактан ориентация алып, белгилүү бир руханий жана турмуштук көндүмдөргө ээ болуп, күндөлүк өмүр-тириликке кандайдыр бир деңгээлде даяр болуп чыгышкан³» Октябрь революциясынан кийин сабатсыздыкты жоюу үчүн атайын программалар түзүлүп, мектептер ачыла баштады. 1918-жылы А.В.Луначарский тарабынан түзүлгөн "Эмгек мектебиндеги орус тили сабагынын окуу планы", 1921-жылы П.Н.Сакулиндин "Бирдиктүү жети жылдык эмгек мектептеринин программалары" аттуу окуу материалынын мазмунун аныктаган нормативдик документтерде социалисттик коомдук түзүлүштүн жүрүшүн тил жана адабият менен бирдикте окутуу талаптары коюлат.

1924-жылы Ишенаалы Арабай уулунун "Кыргыз алиппеси" алгачкы окуулук катары кирди.

² Ананьев Б. Г. Теория ощущений. – Л.: Издательство Л.Г.У., 1961.- 446с.

³ Байгазиев С. Нурмолдо - XIX кылымдын тунгуч агартуучусу жана даанышман педагогу. - Б.: 2005.

Китепте тамгалар, адабий тексттер жана адеп темасында аңгемелер берилген. Тамга үйрөнүүчүлөр анатомиядан денедегі мүчөлөрдүн аталыштарын, зоологиядан мал аттарын, куштардын аттары менен таанышкан. Демек, Арабаевдин алиппеси тамга үйрөтүү менен эле анатомия, зоология предметтеринен да сабак берген десек болот. Касым Тыныстановдун эне тили окуу китептеринде болсо тил, адабият, этика, тарых жана алардын коом менен байланышын өтө тыгыз байланышта жазылган.

1930-жылдары Советтик методикада предметтерди байланыштырып окутууга аракеттер болгон. Бирок, кыргыз адабияты предметин окутуу өтө саясатташтырылып, негизинен кыргыз акын-жазуучулардын төңкөрүш темасында жазган чыгармалары менен тааныштырылган. Ал эми Улуу Ата-Мекендик согуштан кийинки кыргыз адабияты орус адабияты, коом таануу, тил сабактары менен байланышта окутулган. Кыргыз адабиятынын программаларына А.С.Пушкин, Л.Толстой, А.П.Чехов, М.Горький, В.В.Маяковский, М.Шолохов, А.А.Фадеев ж.б. орус жазуучуларынын чыгармалары киргизилген.

50-жылдардан баштап мугалимдер предмет аралык байланышты (кыргыз тилин, живописи, сүрөттөрдү жана иллюстрацияларды) колдонуу ыкмаларын газета беттерине жарыялай башташкан.

70-80-жылдары окуу программаларына атайын «Предмет аралык байланыш» деген бөлүм киргизилип, анда өтүлүүчү теманын башка предметтер менен байланышы иштелип чыккан. И.Бекбоевдин дидактикалык эмгектеринде предмет аралык байланыштын маселелери козголгон. «Предметтик ички жана предметтер аралык байланыштардын методологиялык негизи - бул объективдүү дүйнөнүн предметтеринин жана кубулуштарынын бүткүл жалпы байланышы жөнүндөгү диалектикалык материализмдин негизги жобосу болуп эсептелет. Дүйнөдөгү бардык нерсе өз ара бири бирине байланышкан жана өз ара бирин бири шарттап турат. Мектепте илимдердин негиздерин окутуунун негизги максаты - жаратылыштагы жана коомдогу мына ушул объективдүү өз ара байланыштарды мектеп окуучуларын окутуунун мазмунун, формаларын, методдорун жана ыкмаларын аныктоодо эске алуу зарыл», - деп жазат И.Бекбоев. Ар бир окуу предметинин предметтер аралык байланышы биринчиден, предметти окуп

үйрөнүүдөн максатына жана бирдей билгичтиктерди жана машыгууларды калыптандырууга, экинчиден, предметтер аралык материалдын түрүнө, үчүнчүдөн, аны пайдалануунун убактысына көз карандылыгын баса белгилеген окумуштуу. Кыргыз адабияты сабагын башка предметтер менен байланышта окутуу маселесинин теориялык негиздери К.Иманалиевдин, Ү.Култаеванын, М.Тешебаевдин илимий иштеринде аныкталган.

Ошентип окумуштуулар тарабынан интеграциянын методологиялык негиздери аныкталды. Интеграция биздин түшүнүгүбүздө предметтер боюнча билимдин өз ара байланышы катары каралганда гана эмес, интеграцияланган технология, методдор, окутуунун формалары катары да каралат. Педагогикалык ишмердүүлүк - бул илимдин жана искусствонун чыгармачылыктын жана нормалардын жыйындысы. Ошондуктан интеграциялоо иштеп жаткан окуу ишмердүүлүгүндөгү ыктардын ар түрдүүлүгүн туура айкалыштыруу маанилүү. Ийгиликке жетишүү ийгиликтин жыйынтыгына көз каранды.

Изденүүнүн, педагогикалык ишмердүүлүктүн мейкиндиги салттуу методиканын деңгээлинде эмес, окутуу технологиясы жана предметтер боюнча билимди интеграциялоо деңгээлинде жүрөт. Табигый жана гуманитардык предметтердин циклин интеграциялоо окуу материалын жашоо-турмуш менен тыгыз байланыштырууга, айлана-чөйрөнү таанып билүүгө болгон кызыгууну ойготууга, студенттердин кругозорун жана сөз байлыгын кеңейтүүгө, алардын тарбиясынын деңгээлин жогорулатууга мүмкүндүк берет.

Колдонулган адабияттар:

1. Словарь иностранных слов.- М., 1955.- С. 276
2. Тальзин Н.Ф. Педагогическая психология.- М.,2006.
3. Пузанкова Е.Н., Бочкова Н.В. Современная педагогическая интеграция, её характеристики. Образование и общество. - 2009. - N 1. - С. 9-13.
4. Зверев И.Д., Максимова В.Н. Межпредметные связи в современной школе. - М., 1981. - 159 с.
5. Байгазиев С. Нурмолдо - XIX к. тунгуч агартуучусу жана даанышман педагогу. - Б.: 2005.

Рецензент: п.и.д. Бабаев Д.Б.